

УДК [94+39]-057.4(438)"189/196":930.2(477+4)
"193/202"
DOI <https://doi.org/10.15407/nz2024.02.323>

ДІЯЛЬНІСТЬ І ТВОРЧИЙ ДОРОБОК ЯКУБА ГОФФМАНА В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ЗАРУБІЖНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ (1930-ті—2020-ті роки)

Валентина ЯРЕМЧУК
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3445-3027>
молодша наукова співробітниця,
Інститут народознавства НАН України,
відділ етнології сучасності,
проспект Свободи 15, 79000, м. Львів, Україна,
e-mail: v_viktorivna@ukr.net

Актуальність статті зумовлена необхідністю з'ясувати характер, повноту і достовірність знань про науковий доробок відомого дослідника міжвоєнного періоду Якуба Гоффмана в галузі історії та етнографії на теренах історико-етнографічної Волині. *Новизна* публікації полягає в тому, що вперше систематизовано історіографію, присвячену діяльності вченого.

Об'єктом дослідження є присвячені Я. Гоффману праці, а *предметом* — їхня етнографічна складова.

Мета статті — висвітлити історіографічний аспект досліджень наукової діяльності Я. Гоффмана. *Завданням* є проаналізувати публікації в зарубіжних і вітчизняних польськокомовних науково-популярних виданнях міжвоєнного часу (30-ті роки ХХ ст.), спогади українських дослідників із діаспори післявоєнного періоду (50-ті—80-ті рр.) та дослідження сучасних авторів (1991—2020-ті рр.).

Методологічною основою статті є методи історіографічного аналізу, синтезу та порівняльно-історичний.

Після оцінки стану дослідження багатогранної діяльності Я. Гоффмана авторка доходить висновку, що найбільше вивченими є громадсько-політичний і культурологічний пласти наукової спадщини вченого. Констатовано, що попри велику увагу до діяльності Я. Гоффмана досі мало вивченим є його етнографічний доробок.

Ключові слова: Якуб Гоффман, Польща, Волинь, Друга Річ Посполита, етнографія, традиційна культура, історіографія, міжвоєнний період.

Valentyna YAREMCHUK
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3445-3027>
Junior researcher, The Ethnology Institute
of the National Academy of Sciences of Ukraine,
Department of Modern Ethnology,
15, Svobody Avenue, 79000, Lviv, Ukraine,
e-mail: v_viktorivna@ukr.net

THE FIGURE OF YAKUB HOFFMAN IN UKRAINIAN AND FOREIGN HISTORIOGRAPHY (1930s — 2020s)

The *relevance* of this article is determined by the need to clarify the nature, completeness and reliability of knowledge about the scientific work of the famous researcher of the interwar period Yakub Hoffman in the field of history and ethnography on the territory of historical and ethnographic Volyn. The *novelty* of the publication is that for the first time the works of Ukrainian and foreign authors dedicated to the life and scientific activity of Ya. Hoffman have been systematized and analyzed. The facts are presented, which prove a noticeable intensification of the study of the biography of an outstanding Polish figure over the last quarter of a century.

The *object* of research is the works dedicated to Ya. Hoffman, and the *subject* is their ethnographic component.

The *purpose* of the article is to highlight the historiographical aspect of research into Ya. Hoffman's scientific activity. The *task* is to analyze publications in foreign and domestic Polish-language popular scientific publications of the interwar period (30s of the 20th century), memories of Ukrainian researchers from the post-war diaspora (50s—80s) and research by modern authors (1991—2020s).

The *methodological basis* of the article is the methods of historiographical analysis and synthesis and the comparative-historical method. With their help, the historiographical heritage related to the study of Ya. Hoffman's life path and creative activity was systematized, which made it possible to critically examine the available works of predecessors and contemporaries, compare the results obtained by them, and establish the completeness of coverage of the current topic.

On the basis of the analysis of the historiography devoted to the life and scientific heritage of Ya. Hoffman, it was established that the scientific activity and historical and cultural heritage of the scientist have not been comprehensively studied until now.

After assessing the state of research into Ya. Hoffman's multifaceted activity, it was concluded that the socio-political and cultural layers of the scientist's scientific heritage are the most studied. It has been established that despite the great attention paid to Ya. Hoffman's work, his ethnographic works are still poorly studied.

The importance of a comprehensive consideration of the ethnographic studies of Ya. Hoffman as one of the leading ethnographers in the Volyn region is determined in order to clarify their significance for the development of modern Ukrainian ethnology.

Keywords: Yakub Hoffman, Poland, Volyn, Second Polish-Lithuanian Commonwealth, ethnography, traditional culture, historiography, interwar period.

Вступ. У грудні 2024 р. виповнюється 60 років із дня смерті відомого польського історика, етнографа, педагога, громадського та політичного діяча Якуба Гоффмана (19.03.1896, м. Коломия, нині Івано-Франківська обл. — 27.12.1964, Лондон)¹. Ще за життя вченого його постать характеризували неоднозначно. За часів Другої Речі Посполитої поляки вважали, що п. Я. Гоффман «українізується», з огляду на те, що він сумлінно опрацьовував історичну спадщину Волині.

Я. Гоффман був однією з найвідоміших особистостей на культурному обширі міжвоєнної Волині. Він разом із подібними невтомними науковцями значно посприяв розвитку історичних досліджень краю. Будучи поляком за національністю, вчителем за покликанням, вивченню Волині присвятив майже два десятки найбільш активних років свого життя. *«Якщо вже працюєш у цьому краї — мусиш краще його пізнати, а значить — свої знання передати дітям»*, — такою була думка Я. Гоффмана, науковця і педагога.

Сутність проблематики цієї статті полягає в тому, що наявні знання про вченого не дають відповіді на питання про внесок Я. Гоффмана в розвиток етнологічної науки. Нововідкриті факти потребують наукового осмислення і з огляду на те, що дослідження науковця йшли у фарватері національної політики Другої Речі Посполитої щодо «східних кресів». На сучасному етапі творча спадщина Я. Гоффмана потребує ґрунтовного та всестороннього розгляду, адже сповідуючи ідею панування польського, він разом із тим зробив багато корисного для росту й утвердження української освіти та культури.

Аналіз дослідження. Попри історіографічні досягнення у вивченні наукової спадщини Я. Гофф-

мана, його внесок у народознавчу науку досі залишався майже поза увагою дослідників. Наявні студії здебільшого пропонують описові, корисні для історіографії положення і висновки (зокрема йдеться про студії біографічного характеру, які стосуються постаті Я. Гоффмана), однак не відображають етнографічних досліджень вченого у цілісному науково-теоретичному дискурсі.

Мета дослідження — висвітлити історіографічний аспект наукової діяльності Я. Гоффмана. **Методологічною** основою статті є методи історіографічного аналізу, синтезу та порівняльно-історичний.

Основна частина. Задум реалізувати цю наукову розвідку не є спробою звеличити нового національного героя, — він зумовлений потребою відзначити етнографічну діяльність Я. Гоффмана, яка заслуговує на вивчення, увагу, пам'ять і вдячність нащадків, а заодно потребою отримання нових знань про внесок поляка в культурну спадщину України.

Аналіз історіографії, присвяченої постаті Я. Гоффмана, допоможе розкрити значущість його імені як польського науковця на теренах Волині.

Із метою розкриття історіографічного аспекту проблеми необхідно розглянути наукову історико-етнографічну діяльність вченого, застосувавши переважно хронологічний, а також тематичний принципи. Вибір такої методики розгляду історіографії обумовлений потребою конкретно-історичного аналізу.

Загалом в історіографії праць про Я. Гоффмана чітко простежується три періоди.

Перший період охоплює праці міжвоєнного часу (30-ті роки ХХ ст.). Він представлений публікаціями, присвяченими редакційній діяльності вченого, пов'язаній із виданням часопису «Rocznik Wołyński», що став важливим науковим друкованим органом Волині. За рівнем публікованих на його сторінках матеріалів і науковою структурою часопис не поступався кращим академічним виданням тогочасної Польщі. Схвальні відгуки про нього знаходимо на сторінках зарубіжних і вітчизняних польськомовних науково-популярних видань, таких як «Express poranny» («Encyklopedia Wołynia w 8 pracach naukowych — pożyteczne dzieło nauczycielstwa szkół powszechnych» [1, s. 3]), «Gazeta Warszawska» («Rocznik Wołyński» [2, s. 1—2]), «Kurjer Warszawski» («Jeszcze jedna złota księga krajoznawstwa “Rocznik Wołyński”» [3, s. 1—2]), «Głos nauczycielstwa Wołyńskiego»

¹ Біографії Якуба Гоффмана притаманні наступні посадові позиції: делегат Археологічного музею Варшави у Волинському воєводстві (1924); голова правління Волинського округу Польської спілки вчителів (1923—1935); посол до Польського Сейму (1935—1938); засновник і головний редактор краєзнавчого видання «Rocznik Wołyński» (1930—1939); співорганізатор Волинського товариства приятелів науки у м. Луцьк (1935); один із редакторів видання «Polski Słownik Biograficzny» (з 1932); упорядник «Бібліографії Волині» (1939); ініціатор створення у м. Рівному музею господарства Волині (1936—1939); місіонер від Польщі в Ірані, Уганді, Кенії, Танганьїці (1944—1950); очільник Польського наукового товариства на еміграції, член Польського історичного товариства у Великій Британії (з 1955).

(«Rocznik Wołyński a potrzeby szkoły w zakresie uwzględniania materiału regionalnego w nauczaniu» [4, s. 81—90]), «Ziemia Wołyńska» («Rocznik Wołyński» [5, s. 2—3]).

Інформація про діяльність Волинського товариства приятелів науки, засновником якого був Я. Гоффман, міститься у прес-виданні Волинського воєводства «Ziemia Wołyńska» («Naukowy ruch na Wołyniu» [6, s. 168]), де знаходимо відомості щодо етнографічних досліджень: збиранням відповідного матеріалу під керівництвом ученого займалися члени Товариства доктор Александер Яворчак і Генрик Мушинський. До цієї тематики також відноситься стаття, що міститься у виданні органу Волинського українського об'єднання «Українська нива» («Волинське товариство приятелів науки» [7]).

Відомості про укладання вченим «Bibliografii Wołynia», яка охоплювала 24 тисячі бібліографічних позицій, зібраних у п'яти томах, можна почерпнути з тижневика «Wołyń» («Bibliografia wołyńska» [8, s. 2]).

У списку співавторів «Polskiego Słownika Biograficznego» [9, s. XI] знаходимо й ім'я Я. Гоффмана. Діяльність ученого в цьому проекті, для якого він підготував 18 тис. прізвищ із Волині, Поділля і Київщини, заслуговує на окреме висвітлення.

Невелика кількість публікацій присвячена етнографічній діяльності Я. Гоффмана. Зокрема відомості про його зібрання волинських вишивок, що містило 1200 зразків, і про каталог фотографій пам'яток та осіб, який налічував близько 1000 позицій, висвітлено в дописі в польсько-українському бюлетені «Rozzupanie naukowe na Wołyniu» [10, s. 403], де сучасники називали вченого «волинським Ломоносовим» і «місцевим Лелевелем».

У цей період з'являється перша енциклопедична довідка про вченого — у виданні «Album Skorowidz Senatu i Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej oraz Sejmu Śląskiego. Kadencja 1935—1940» [11, s. 124]. Окрім біографічних даних Я. Гоффмана, тут зазначено і про його нагороди: «Двічі нагороджений Хрестом Незалежності та Хрестом Доблесті. Польським ордемом та срібним Хрестом Заслуги».

Другий, післявоєнний період (50-ті—80-ті рр.), представлений згадками про вченого у працях українських дослідників із діаспори — Михайла Гуцуляка «Про близьке з далека» (спогади про Рівненську

українську гімназію 1923—1939 років): «Ця скромна людина працювала в першу чергу на шкільному полі, як небуденний педагог, політик, який явно виступав проти несправедливостей поверсальської Польщі» [12, с. 58]; Юрія Шумовського «З історії Українського Рівненського Округового Музею»: «Заходами відомого дослідника Волині та автора “Річника Волинського”, поляка проф. Гоффмана, постав у Рівному рільничий музей і почалася при допомозі шкільної акція збірок археологічних пам'яток» [13, с. 44].

Інформація щодо археологічних здобутків Я. Гоффмана, здійснених на теренах Волині під час його делегатури (про виявлення вченим предметів стжижовської (стрижівської) культури поблизу с. Стадники на Здолбунівщині у 1930 р. та ін.), зазначена у працях українського археолога Ігоря Свешнікова: «Історія населення Передкарпаття, Поділля і Волині в кінці III — на початку II тис. до н. е.» [14, с. 101], «Довідник з археології України. Ровенська область» [15, с. 88].

Новий етап у всебічному дослідженні життя і діяльності Я. Гоффмана розпочався після відновлення незалежності України. Першою науковою розвідкою про вченого в незалежній Україні стала публікація краєзнавця Гурія Бухала «Наша Вітчизна — Волинь»: (до історії волинських німців: XIV ст. — 1940 р.), опублікована у збірнику тез регіональної наукової конференції 14—16 листопада 1991 року «Велика Волинь: Минуле і сучасне» (Рівненське краєзнавче товариство) [16, с. 43—45]. Автор статті подає постать Я. Гоффмана як польського освітнього діяча, організатора досліджень у галузях історії, етнології й історичної бібліографії Великої Волині; піднімає питання важливості інформаційного базису бібліографічних позицій «Rocznika Wołyńskiego», який він називає «Волинським літописом».

Цей етап охоплює третій період історіографії (1991—2020-ті рр.). Сучасні розвідки про вченого багаті на різноплановий матеріал, і за тематикою їх можна поділити на десять груп: 1) суспільно-історичне й інтелектуальне підґрунтя становлення Я. Гоффмана як народознавця; 2) громадсько-політична і педагогічна діяльність; 3) краєзнавчі пошуки науковця на Волині; 4) опіка вченого над музеєзнавчою справою; 5) дослідження поляком матеріальної та духовної культури населення історико-етнографічної

Волині; 6) діяльність Я. Гоффмана на ниві Волинського товариства приятелів науки; 7) організація видавництва «Rocznika Wołyńskiego»; 8) праця над створенням «Bibliografii Wołynia»; 9) участь ученого в редакції «Polskiego słownika biograficznego»; 10) вшанування пам'яті поляка — дослідника Волині з нагоди ювілейних дат.

До наукових розвідок, що розкривають суспільно-історичне й інтелектуальне підґрунтя становлення Я. Гоффмана як народознавця, відносяться праці істориків-дослідників Олександра Котиса, Валентини Добровичинської, Чеслава Хитрого, Івана Яρμοшика, присвячені відомому польському науковцю.

Луцький краєзнавець О. Котис у монографії «На Сході Європи: міжвоєнний розквіт Волині» в розділі «Якуб Гоффман» [17, с. 22—26] розкриває сторінки життя й аналізує багатогранну діяльність польського науковця, виділяючи його як одну з найвидатніших особистостей на культурному обширі міжвоєнної Волині.

Рівненська дослідниця В. Добровичинська в статті «Волинські сторінки діяльності польської родини Якуба і Ядвіги Гоффман (1921—1939)» [18, с. 57—64] узагальнила та систематизувала біографічний матеріал, всебічно висвітлила діяльність подружжя Якуба та Ядвіги Гоффманів на теренах Волині, зауваживши про актуальність усестороннього дослідження теми.

Рівненський краєзнавець Ч. Хитрий у книзі «Минувшина Рівненщини» у розділі «Вчений, учитель, чуйний друг — Хоффман Якуб» переповідає про різносторонню діяльність вченого, цитуючи уривки з польських видань. Він доходить висновку, що: «Саме тут, на рівненській землі гартувався в значній мірі його характер, розквітав талант великого педагога, вченого, дослідника Волині та рівненського польського краю. Немалий відрізок життя цієї славетної, обдарованої Богом постаті припав і на місто Рівне» [19, с. 232].

Проф. І. Яρμοшик присвятив історичному періоду Волині у складі Речі Посполитої значну кількість статей, серед яких — «Історико-краєзнавчі дослідження Якуба Гоффмана (1896—1964 рр.) та його педагогічно-організаційна діяльність у справі вивчення Волині у 1930-х роках». У ній він на основі архівних матеріалів висвітлив організаційну та науково-дослідницьку роботу вченого з вивчен-

ня минулого Волині, назвавши його «істориком самоуком» [20, с. 241].

Громадсько-політична та педагогічна діяльність Я. Гоффмана відтворена в роботах істориків-дослідників Валентини Данілічевої, Василя Бусленка. У доробку В. Данілічевої знаходимо такі присвячені Я. Гоффману розвідки, як «Якуб Гоффман — учитель, дослідник Волині, громадський діяч» [21, с. 4—5] та «З історії польської людності на Рівненщині у ХІХ — першій половині ХХ століть». В останній із них дослідниця зазначила: «Польський вчитель, як і ксьондз, мали великий авторитет серед польського населення краю» [22, с. 55]. Крім того, В. Данілічева присвятила польському вченому розділ у книзі «Волинь (Рівненщина) мультиетнічна: Історія національних меншин» [23, с. 281—285].

Зі статі В. Бусленка — «Якуб Гоффман — посол до сейму» [24, с. 272—273] — дізнаємося про освітню методичку вченого, яка була пов'язана з його краєзнавчою діяльністю і створенням на базі Кременецького ліцею гуртка для підвищення культурного рівня села.

Із зарубіжної історіографії цього періоду маємо розвідки польських дослідників. Малгожата Ольшевська (M. Olszewska) у статті «Relacje polsko-ukraińskie na Wołyniu w latach 1921—1939» [25] відзначила керівництво Я. Гоффмана освітньо-сільськогосподарськими курсами в Луцьку (1929 р.), метою яких було представити етнографічні й економічні цінності Волині. Владзімеж Менджецький (W. Mędrzecki) у монографії «Inteligenca polska na Wołyniu w okresie międzywojennym» зазначив, що більшість урядників і службовців, які отримували направлення працювати на Волинь, розглядали це як тимчасове призначення, як один із вимушених етапів своєї кар'єри. За найменшої нагоди вони намагалися перевестися в західні регіони Польської держави [26, s. 54].

Період діяльності Я. Гоффмана, пов'язаний із його краєзнавчими пошуками на Волині, відтворено в роботах істориків, археологів, краєзнавців та бібліографів Святослава Терського, Валерія Дмитрука, Валентини Добровичинської, Олени Прищепи, Віктора Прокопчука, Валентини Гуріної, Данути Піотровської.

Проф. С. Терський у монографії «Історія археологічних досліджень та історичного краєзнавства Во-

ліні» [27, с. 184—186] згадує про Я. Гоффмана у контексті його археологічних досягнень на Волині. Участь науковця в археологічних розкопках на території краю виражено і в праці В. Дмитрука «Якуб Гоффман — дослідник Волині міжвоєнного часу. Волинський музей: історія і сучасність» [28, с. 12].

Дослідниця В. Добровичинська розкрила напрямки діяльності поляка на Волині під час Другої Речі Посполитої («Краєзнавчі студії польських дослідників на Волині (1921—1939 рр.)» [29, с. 100—103]). Проф. О. Прищепка приділила увагу обстеженню вченим археологічних пам'яток на Волині та подала рівненські адреси помешкань і установ, у яких він проживав і працював («Якуб Гоффман — організатор досліджень історії та культури Волині» [30, с. 101—103]). Краєзнавець В. Прокопчук охарактеризував активізацію шкільного краєзнавства й історико-регіональних досліджень педагогів з утворенням Спілки польських учителів Волинського округу і завдяки активній участі в її роботі Я. Гоффмана («Історичне краєзнавство у Волинському воєводстві (1921—1939 рр.)» [31]). Бібліографія В. Гуріна акцентувала на поданій ученим статистиці національного складу міського населення станом на 1921 рік («Дослідник Великої Волині, який описав понад тисячу населених пунктів» [32]). Науковиця Д. Піотровська висвітлила археологічні дослідження у м. Городку, покликаючись на опублікований звіт делегата Якуба Гоффмана, який співпрацював із консерваторами Людвіком Савіцкім і Міхалом Древком («З діяльності польських служб охорони археологічних пам'яток у Західній Україні в 1919—1939 роках» [33, с. 67—88]).

Щодо розкриття в історіографії тематики опіки вченого над музеєзнавчою справою на Волині варто згадати про навчальний посібник «Історичне краєзнавство Волині» з доробку археолога Богдана Прищепи [34, с. 46—47], де згадується про музей господарства Волині, хоча і без посилання на організатора. Водночас у статті проф. Олени Прищепи «Рівненські адреси Якуба Гоффмана. Вулицями Рівного: погляд у минуле» [35, с. 74—76] знаходимо твердження, що ідея створити в Рівному в 30-ті роки музей господарства Волині без сумніву належала Я. Гоффману.

У статті краєзнавця Володимира Мушировського «Сторінки історії Музею» [36, с. 7—11] зазначе-

на інформація про створення господарського музею в м. Рівне. Проф. Іван Ярмошик у статті «Основні напрямки історико-краєзнавчого вивчення Волині польськими науковцями в 1930-х роках» [37, с. 37—46] обумовив про ще не висвітлений напрямок діяльності Я. Гоффмана — музеєзнавчий.

Дослідження поляком матеріальної та духовної культури населення історико-етнографічної Волині відтворене у статтях етнографіні Алли Українець. Зокрема у статті «Етнографічні дослідження на Волині (за матеріалами фондів № 366 і 160 Ф. Штейнгеля і Я. Гоффмана)» [38, с. 91—91] авторка зазначає про наявність у фондах ДАРО відповідей на анкети географічні, з народної астрономії та мисливства (зафіксовано звичай мисливців і рецепти з народної медицини у с. Рубче Рівненського повіту); описів звичаїв випікання хліба (зафіксовано відомості у м. Горохів, у сс. Жабокрики та Бриків Дубенського повіту). У статті «Рівненщина в дослідженнях польських етнографів (20—30-ті рр. ХХ ст.)» [39, с. 81—84] авторка аналізує етнографічний доробок Я. Гоффмана: його працю «Волинські писанки» («Pisanki wołyńskie») (техніка розпису, засоби фарбування великодніх яєць, способи систематизації орнаментики, місцеві назви візерунків, використання у народній магії та обрядах, наявність ілюстративного матеріалу із зазначенням місцевості, де були зібрані дані зразки); записи вченого про випікання короваю в Дубенському повіті та хліба у с. Бриків Рівненського повіту; відповіді на різноманітні анкети, зокрема географічну (зі с. Горбаків, нині Гощанського р-ну), які прислали на ім'я Гоффмана дописувачі з різних куточків Волині. Важливими є вказівки А. Українець на те, що значна частина зібраного етнографічного матеріалу про особливості побуту та культури Рівненщини початку ХХ ст. зберігаються нині в Краківському музеї етнографії.

Історик Ярослав Поліщук у краєзнавчому нарисі «Рівне. Мандрівка крізь віки» [40, с. 189—192] зазначив про колекцію писанок вченого з понад 1000 штук, із яких 450 було надіслано до Краківського музею.

Дослідниця Наталя Бендюк у статті «Аналіз з історії дослідження писанкарства південної Волині та Острожчини зокрема» зазначила, що Я. Гоффман у статті «Волинські писанки» зауважив, що писанка

має більш естетичне, аніж сакральне значення [41, с. 306—313].

Другорядної важливості на зазначену тематику є стаття Віталія Мартинюка й Івони Яжевич «Из истории географических исследований Волинского Полесья в межвоенный период (1921—1939) польскими учеными» [42, с. 83—92], у якій автори зазначили про географічну анкету на 22 пункти, що стосуються способів обробітку землі, назв храмів, глибоких місць у річках, пасовищ, гір, курганів, долин, млинів, воріт, укріплень, стін, залишків руїн (зразком такої анкети були відповіді на її питання жителя с. Горбаків Рівненського повіту).

Інформація про діяльність Я. Гоффмана на ниві Волинського товариства приятелів науки є у доробку науковиці Наталії Кінд-Войтюк: «Волинське товариство приятелів науки у дослідженні історії та пам'яток Волинського воєводства (1935—1939 рр.)» [43, с. 88—90], «Наукові товариства Другої Речі Посполитої у дослідженні історії та пам'яток Волинського воєводства (1921—1939 рр.)» [44, с. 22—27], «Дослідження історії та пам'яток Волинського воєводства науковими товариствами Другої Речі Посполитої у 1921—1939 рр.» [45], — де зазначається про Я. Гоффмана як співзасновника Товариства.

Питання щодо організації Я. Гоффманом видавництва «Rocznika Wołyńskiego» висвітлені у статтях таких дослідників, як Леся Поперецька, Олександра Ошуркевич, Володимир Татаркін, Іван Яρμοшик, Євген Зіневич.

Л. Поперецька у статті «Гоффман Якуб — дослідник Волинського краю» відзначила видання «Річника Волинського» «неоціненним внеском до Волиніани — комплексної науки або комплексу наук про Волинь» [46, с. 43—44]. О. Ошуркевич у статті «Етнографічні матеріали на сторінках “Річника Волинського” (1930—1939 рр.)» називав це видання органом спілки вчителів Волині, наголошуючи на важливості дати йому об'єктивну оцінку та визначити роль у громадсько-суспільному і науковому житті Волині [47, с. 94—95]. В. Татаркін у розвідці «“Річник Волинський” Якуба Гоффмана — важливе джерело для вивчення минулого Волинської землі» зробив історіографічний виклад уміщених там праць, зауважуючи, що навіть окремі томи «Річника» є «великою бібліографічною рідкістю, раритетом першорядного значення» [48,

с. 168—171]. І. Яρμοшик у розвідці «Листопадове (1830—1831) та Січневе (1963) польські повстання проти царизму на сторінках часопису “Rocznik Wołyński” (1930-ті рр.)» відзначив, що у часописі висвітлено чимало важливих подій із минулого Волині від часів Київської держави до ХХ ст., для чого редактор видання Я. Гоффман залучив відомих польських дослідників із провідних наукових осередків тогочасної Речі Посполитої [49, с. 24—27]. Є. Зіневич, характеризуючи ставлення Гоффмана до часопису, в праці «Наукові осередки на Волині в період міжвоєнного двадцятиріччя (1921—1939 рр.)» зазначив, що «це була велика праця, якій він присвятив частку свого життя і називав власною дитиною» [50, с. 8].

Варті уваги праці польських дослідників Марії Данілевіч-Зелінської (М. Danilewicz-Zielińska) «Wspomnienie o Jakubie Hoffmanie w “Roczniku Wołyńskim”» [51] і Тадеуша Кондрацького (Т. Kondracki) «Polskie Towarzystwo Historyczne w latach 1918—1939» [52, s. 164, 281]. У них ідеться про співпрацю Я. Гоффмана з польськими істориками у виданні «RW», про головну тему публікацій часопису, якою стала Волинь у кордонах колишньої Волинської губернії (до 1917 р.).

Аналіз праці вченого над укладанням «Bibliografii Wołynia» реалізувала Галина Швецова-Водка у розвідці «Бібліографічні праці Якуба Гоффмана на сторінках “Річника Волинського” (1931—1939)», відзначивши: «Виконання даної бібліографічної праці свідчить про високу бібліографічну культуру упорядника» [53, с. 27—28; 54, с. 378—381].

Також варто згадати про статтю Леоніда Кулика «Якуб Гоффман і дослідження культури Волині» [55, с. 76—68], де дослідник зауважив, що науково-практична спадщина Я. Гоффмана ще чекає на свого дослідника, відзначивши важливість «Бібліографії Волині», у якій подані основні бібліографічні показники джерел із короткими анотаціями їхнього змісту.

Питання участі вченого у редакції «Polskiego słownika biograficznego» докладно розглянув проф. І. Яρμοшик. У статті «Участь волинських дослідників у підготовці матеріалів “Polskiego słownika biograficznego” у 1930-х роках» [56, с. 89—94] акцентовано на ґрунтовності та відповідальності підходу науковців Волині, передусім Я. Гоффмана, до підготовки матеріалів для вказаного енциклопедичного ви-

дання польської біографістики, відповідно до завдань і методичних рекомендацій головної редколегії.

Варто зазначити про наявність в історіографії про Я. Гоффмана публікацій, присвячених відзначенню його ювілейних дат. Зокрема до 100-ї річниці від дня народження опубліковано статтю краєзнавця Є. Зіневича «100-а річниця Якуба Гоффмана». У ній автор наголосив на працелюбності вченого: «Крім неабияких здібностей і здобутих клопіткою працею знань, Гоффману притаманні такі риси як чуйність і доброта. У своїй роботі він був абсолютно безкорисливий, не працював ані для отримання матеріальних благ, ані для задоволення своїх амбіцій. Працював для тієї чи іншої справи» [57, с. 5]. До 120-річчя вченого Національний університет ім. Лесі Українки видав бібліографічний нарис у серії «Дослідники Волині. Дати і долі» [58], а до 125-річчя на сайті Центральної міської бібліотеки м. Рівного викладено присвячену Я. Гоффману статтю [59].

Потрібно згадати про статтю з польської історіографії Кжиштофа Гарґаса (Krzysztof Gargas) [60], приурочену до 50-ти річчя з дня смерті Я. Гоффмана, — зокрема в ній зазначено про знаходження частини матеріалів вченого в Лондоні (Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego).

Популяризації постаті польського вченого в Україні сприяло проведення присвяченого Я. Гоффману відкритого засідання фольклорно-етнографічного товариства у рамках РОКМ [61, с. 62—65], створення на сайті Рівненської обласної універсальної бібліотеки віртуальної виставки «Якуб Гоффман (1896—1964) — дослідник Волинського краю» [62]. Важливо згадати про іменування вулиці на його честь у мікрорайоні м. Рівного — Червоні Гори [63, с. 16].

Відомості про вченого сьогодні можна знайти в «Енциклопедії Українознавства» за редакцією Володимира Кубійовича [64, с. 420], «Літературно-краєзнавчій енциклопедії Рівненщини» [65, с. 46], «Енциклопедії сучасної України» [66, с. 338], науковому довіднику «Нариси культури давньої Волині» [67, с. 19], енциклопедичному виданні «Острозька академія: історія та сучасність культурно-освітнього осередку» [68, с. 147—148], у польських біографічних словниках [69, s. 227—228; 70, s. 185], — де подано інформацію про Я. Гоффмана як «польсько-

го історика, етнографа, політичного і культурного діяча, педагога».

Заслуговує на увагу висвітлення в історіографії інформації щодо об'ємів архівних матеріалів у фонді 160 ДАРО, що пов'язаний з ім'ям Я. Гоффмана, зокрема у статтях таких дослідників, як Наталія Кінд-Войтюк, Володимир Виткалов, Валентина Доброчинська.

Н. Кінд-Войтюк у статті «Джерела з вивчення історії і охорони пам'яток на Волині у 1920-х—1930-х роках» [71, с. 134—142] проаналізувала і ввела до наукового обігу джерела з вивчення краєзнавчої та пам'яткоохоронної роботи на Західній Волині у 1920-х—1930-х роках, зазначивши про наявність значного масиву друкованих і рукописних джерел із цієї теми у державних архівах Волинської та Рівненської областей. Цінним є поданий у статті опис фонду 160, що корелює з іменем Я. Гоффмана — «визначного польського дослідника і шанувальника пам'яток Волині». Також авторка схарактеризувала Я. Гоффмана як дослідника, «науковий доробок якого у дослідження Волині ще не знайшов дійсно ґрунтовного узагальнюючого висвітлення».

В. Виткалов у статті «Культурно-мистецька практика Волинського краю в архівних документах та матеріалах: ретроспективний аналіз» [72, с. 26—33] проаналізував окремі, переважно культурологічного спрямування, фонди ДАРО і можливість їх використання у подальшій науковій діяльності. При цьому відзначив як перевагу цієї архівної установи наявність особового фонду знаної в краї особи — фонду Якуба Гоффмана, який зберігає автобіографічні відомості про дослідника, його листування з рідними та знайомими, особисті щоденникові записи і нотатки.

В. Доброчинська у статті «Періодичні видання волинського воєводства у міжвоєнний період (1921—1939)» [73, с. 86—89] торкнулася окремих корпусів документів, що знаходяться в іменному фонді вченого.

Водночас жодна із зазначених вище робіт не має спеціального етнотематичного джерелознавчого характеру, лише побіжно торкаючись характеристики тих чи інших архівних документів, що залучалися до розкриття порушених авторами тем.

Варто зазначити, що багатьом матеріалам про Я. Гоффмана притаманні заідеологізовані концепції

офіційної польської історичної науки, але критичне їх опрацювання складає неоціненну базу для розкриття проблеми. Для повного вивчення даної теми необхідне залучення тих архівних джерел, що нині знаходяться в Польщі. Дуже важливим є налагодження зв'язків із науковцями сусідньої слов'янської держави, з якою нас єднають спільні сторінки історії.

Висновки. Результати дослідження творять достатньо повне враження про громадсько-політичну і культурну діяльність непересічної постаті в історії Волині, якою був Якуб Гоффман. Однак фокус нашої уваги зосереджений суто на його етнографічних дослідженнях. Дотримуючись поставлених завдань, ми прагнули розкрити постать вченого як етнографа, адже саме так він означений на сторінках українських і польських історичних видань.

Історіографічний аналіз показує, що етнографічні дослідження Я. Гоффмана на Волині залишаються належно не оціненими сучасною українською історіографією. До сьогодні з цієї проблематики опубліковані лише невеликі огляди. Потенціал подальшої роботи над зазначеною темою ще далеко не вичерпаний. Існує потреба у продовженні комплексного наукового історико-біографічного дослідження постаті Я. Гоффмана як етнографа, зокрема у встановленні причин його зацікавлення традиційною народною культурою українців, з'ясування сфер народознавчих інтересів і внеску в розвиток народознавчої науки в Україні.

Доробок українських і польських дослідників створює важливе підґрунтя для вивчення етнографічної спадщини Я. Гоффмана. Підставою для такого дослідження є виявлення у діяльності посла до Польського Сейму рис видатного політичного і культурного діяча, історика, етнографа. Багато політичних та освітніх проблем, які вирішував Я. Гоффман, є актуальними й сьогодні.

1. Czartkowski A. Encyklopedia Wołynia w 8 pracach naukowych — pożyteczne dzieło nauczycielstwa szkół powszechnych. *Express poranny*. Warszawa, 1930. № 179. 30 czerwca. S. 3.
2. Kaden-Bandrowski J. Rocznik Wołyński. *Gazeta Warszawska*. Warszawa, 1931. № 195. 25 czerwca. S. 1—2.
3. Jeszcze jedna złota księga krajoznawstwa «Rocznik Wołyński». *Kurjer Warszawski*. Warszawa. 1931. № 176. 30 czerwca. S. 1—2.
4. Broda St. Rocznik Wołyński a potrzeby szkoły w zakresie uwzględniania materiału regionalnego w nauczaniu. *Głos nauczycielstwa Wołyńskiego*. Równe, 1937. № 5—6. S. 81—90.
5. Czartkowski A. Rocznik Wołyński. *Ziemia Wołyńska*. Luck, 1930. № 27 (108). S. 2—3.
6. Niec U. Naukowy ruch na Wołyniu. *Ziemia Wołyńska*. Luck, 1938. № 1. S. 168.
7. Дублянський А. Волинське товариство приятелів науки. *Українська нива*. Луцьк, 1936. 13 вересня.
8. Bibliografia wołyńska. *Wołyń. Tygodnik społeczny, polityczny i gospodarczy*. Luck, 1939. № 9 (322). S. 2.
9. Wykaz współpracowników. *Polski Słownik Biograficzny*. Kraków: Polska akademja umijętności, 1935. T. 1. S. XI.
10. Kuczynski S. Poczynanie naukowe na Wołyniu. *Biuletyn polsko-ukraiński*. Warszawa, 1937. № 36. S. 403.
11. *Album Skorowidz Senatu i Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej oraz Sejmu Śląskiego. Kadencja 1935—1940*. Kraków: Drukarnia Ludowa, 1936. S. 124.
12. Гуцуляк М. *Про близьке здалека (Рівненська Українська гімназія 1923—1939)*. Ванкувер: Накладом автора, 1976. 304 с.
13. Шумовський Ю. З історії Українського Рівненського Округового Музею. *Ми і світ*. Париж, 1951. Ч. 7. С. 44—47.
14. Свешніков І. *Історія населення Передкарпаття, Поділля і Волині в кінці III — на початку II тис. до н. е.* Київ: Наукова думка, 1974. С. 101.
15. Свешніков І., Нікольченко Ю. *Довідник з археології України. Ровенська область*. Київ: Наукова думка, 1982. С. 88.
16. Бухало Г. *Наша Вітчизна — Волинь: (до історії волинських німців XIV століття — 1940 рік)*. *Велика Волинь: минуле і сучасне; тези регіональної наукової конференції (м. Рівне, 14—16 листопада 1991)*. Рівне, 1991. С. 43—45.
17. Котис О. *Якуб Гоффман. На Сході Європи: міжвоєнний розквіт Волині*. Луцьк: Синя папка, 2020. С. 22—26.
18. Добровичська В. Волинські сторінки діяльності польської родини Якуба і Ядвіги Гоффман (1921—1939). *Слов'янський вісник*. Рівне, 2004. Вип. 4. С. 57—64.
19. Хитрий Ч. Вчений, учитель, чуйний друг — Хоффман Якуб. *Минувшина Рівненщини — далека і близька*. Рівне: ДМ, 2011. С. 232—237.
20. Ярмошик І. Історико-краєзнавчі дослідження Якуба Гоффмана (1896—1964 рр.) та його педагогічно-організаційна діяльність у справі вивчення Волині у 1930-х роках. *Інтелігенція і влада*. Одеса, 2010. Вип. 20. С. 240—251.
21. Данілічева В. Якуб Гоффман — учитель, дослідник Волині, громадський діяч. *Волинський Монітор*. Луцьк, 2021. № 6/25 березня. С. 4—5.
22. Данілічева В. З історії польської людності на Рівненщині у XIX — першій половині XX століть. *Наукові записки Рівненського краєзнавчого музею*. Вип. 1. Рівне, 1996. С. 52—57.

23. Данілічева В. Якуб Гоффман — учитель, дослідник Волині, громадський діяч. *Волинь (Рівненщина) мультиетнічна: Історія національних меншин*. Рівне: О. Зень, 2022. 456 с.
24. Бусленко В. Якуб Гоффман — посол до сейму. *Роде наш красний... Волинь у долях краян і людських документах*. Луцьк: Вежа, 1996. Т. 2. С. 272—273.
25. Olszewska M. Relacje polsko-ukraińskie na Wołyniu w latach 1921—1939. *Wybrane problemy*. S. 319—345. URL: file:///C:/Users/Admin/Desktop/319-345%20Olszewska.pdf. (дата звернення 06.03.2024).
26. Mędrzecki W. *Inteligencja polska na Wołyniu w okresie międzywojennym*. Warszawa: Twarda, 2005. S. 54.
27. Терський С. Гоффман Якуб. *Історія археологічних досліджень та історичного краєзнавства Волині: монографія*. Львів: Львівська політехніка, 2010. С. 184—186.
28. Дмитрук В. Якуб Гоффман — дослідник Волині міжвоєнного часу. *Волинський музей: історія і сучасність: тези та матеріали І науково-практичної конференції, присвяченої 65-річчю Волинського краєзнавчого Музею та Колодяжненського літературно-меморіального Музею Лесі Українки (м. Луцьк, 16—17 червня 1994)*. Луцьк, 1997. С. 12.
29. Добровичська В. Краєзнавчі студії польських дослідників на Волині (1921—1939 рр.). *Теоретичні та прикладні проблеми країнознавства і краєзнавства: матеріали Першої всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Рівне, 24—25 квітня 2002)*. Рівне, 2002. С. 100—103.
30. Прищепка О. Якуб Гоффман — організатор досліджень історії та культури Волині. *Етнокультурна спадщина Рівненського Полісся*. Рівне, 2002. Вип. 2. С. 101—103.
31. Прокопчук В. *Історичне краєзнавство у Волинському воєводстві (1921—1939)*. URL: <http://dspace.kpnu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/1712/1/історичне> (дата звернення 06.03.2024).
32. Гуріна В. *Дослідник Великої Волині, який описав понад тисячу населених пунктів*. URL: <https://history.gayon.in.ua/news/358422-doslidnik-velikoyi-volini-ia-kii-opisav-ponad-tisjachu-naselenih-punktiv> (дата звернення 06.03.2024).
33. Піотровська Д. З діяльності польських служб охорони археологічних пам'яток у Західній Україні в 1919—1939 роках. *Археологічні дослідження Львівського університету*. Львів, 2006. Вип. 9. С. 67—88. URL: file:///C:/Users/Admin/Desktop/5-24.pdf (дата звернення 06.03.2024).
34. Прищепка Б. *Історичне краєзнавство Волині*. Рівне: ПП ДМ, 2008. С. 47.
35. Прищепка О. Рівненські адреси Якуба Гоффмана. *Вулицями Рівного: погляд у минуле*. Рівне, 2006. С. 74—76.
36. Мушировський В. Сторінки історії Музею. *Наукові записки Рівненського краєзнавчого музею*. Вип. 1. Рівне, 1996. С. 7—11.
37. Ярмошик І. Основні напрямки історико-краєзнавчого вивчення Волині польськими науковцями в 1930-х роках. *Волинські історичні записки*. Луцьк, 2010. Т. 4. С. 37—46.
38. Українець А. Етнографічні дослідження на Волині (за матеріалами фондів № 366 і 160 Ф. Штейнгеля і Я. Гоффмана). *Минуле і сучасне Волині. Краєзнавство: історія, здобутки, перспективи; тези доповіді і повідомлення II регіональної «Велика Волинь» і VI обласної історично-краєзнавчої конференції (м. Луцьк, 8—10 жовтня 1992)*. Луцьк, 1992. С. 91—92.
39. Українець А. Рівненщина в дослідженнях польських етнографів (20—30-ті рр. ХХ ст.). *Слов'янський вісник*. Рівне, 1998. Вип. 1. С. 81—84.
40. Поліщук Я. Рівне. *Мандрівка крізь віки: нариси історії міста*. Рівне: Волинські обереги, 2009. 300 с.
41. Бендюк Н. Аналіз з історії дослідження писанкарства південної Волині та Острозчини зокрема. *Історія музейництва, пам'яткоохоронної справи, краєзнавства і туризму в Острозі та на Волині*. С. 306—313. URL: 36.pdf (дата звернення 06.03.2024).
42. Martyniuk V., Jażewicz I. Из истории географических исследований Волинского Полесья в межвоенный период (1921—1939) польскими учеными. *Stupskie prace geograficzne*. Stupsk, 2019. № 16. S. 83—92.
43. Кінд-Войтюк Н. Волинське товариство приятелів науки у дослідженні історії та пам'яток Волинського воєводства (1935—1939 рр.). *Наукові записки*. Луцьк, 2011. Вип. 9. Ч. 2. С. 88—90.
44. Кінд-Войтюк Н. Наукові товариства Другої Речі Посполитої у дослідженні історії та пам'яток Волинського воєводства (1921—1939 рр.). *Краєзнавство*. Київ, 2008. № 1—4. С. 22—27. URL: 03-Kind-Vijtyuk.pdf (дата звернення 06.03.2024).
45. Кінд-Войтюк Н. Дослідження історії та пам'яток Волинського воєводства науковими товариствами Другої Речі Посполитої у 1921—1939 рр. *Історичні студії*. URL: [Doslidzhennia_istorii_ta_pamiatok_Volynskoho_voievodstva_naukovymy_tovarystvamy.pdf](https://dspace.kpnu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/1712/1/doslidzhennia-istorii-ta-pamiatok-volynskoho-voievodstva-naukovymy-tovarystvamy.pdf) (дата звернення 06.03.2024).
46. Поперецька Л. Гоффман Якуб — дослідник Волинського краю. *Історико-культурна спадщина Дубна: правові, історичні, мистецькі та музейні аспекти; матеріали науково-практичної конференції присвяченої 15-річчю створення Державного історико-культурного заповідника м. Дубна*. Дубно, 2008. С. 43—44.
47. Ошуркевич О. Етнографічні матеріали на сторінках «Річника Волинського» (1930—1939 рр.). *Минуле і сучасне Волині. Краєзнавство: історія, здобутки, перспективи; тези доповіді і повідомлення II регіональної «Велика Волинь» і VI обласної історично-краєзнавчої конференції (м. Луцьк, 8—10 жовтня 1992)*. Луцьк, 1992. С. 94—95.
48. Татаркін В. «Річник Волинський» Якуба Гоффмана — важливе джерело для вивчення минулого Волинської

- землі. *Матеріали IV науково-краєзнавчої конференції «Острозька порозі 900-річчя»*. Остріг, 1993. С. 168—171.
49. Ярмошик І. Листопадове (1830—1831) та Січневе (1963) польські повстання проти царизму на сторінках часопису «Rocznik Wołyński» (1930-ті рр.). *Історія України*. 2010. С. 24—27. URL: Листопадове та січневе.pdf. (дата звернення 06.03.2024).
 50. Зіневич Є. Наукові осередки на Волині в період міжвоєнного двадцятиріччя (1921—1939 рр.). *Сім днів*. Рівне, 1997. 15 листопада. С. 8.
 51. Danilewicz-Zielinska M. Przeoczone: Wspomnienie o Jakubie Hoffmanie w «Roczniku Wołyńskim». *Zeszyty Historyczne*. London, 1996. № 117.
 52. Kondracki T. *Polskie Towarzystwo Historyczne w latach 1918—1939*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe GRADO, 2006. S. 164, 281.
 53. Швецова-Водка Г. Бібліографічні праці Якуба Гоффмана на сторінках «Рочніка Волинського» (1931—1939). *Вісник Книжкової палати*. Київ, 1998. № 11. С. 27—28.
 54. Швецова-Водка Г. Бібліографічні праці Якуба Гоффмана на сторінках «Рочніка Волинського» (1931—1939). *Теорія, історія, організація та методика бібліографії*. Рівне, 2011. С. 378—381.
 55. Кулик Л. Якуб Гоффман і дослідження культури Волині. *Слово молодим дослідникам: збірник матеріалів і тез міжвузівської науково-теоретичної конференції (м. Рівне, 28—29 листопада 1996)*. Рівне, 1996. С. 76—68.
 56. Ярмошик І. Участь волинських дослідників у підготовці матеріалів «Polskiego słownika biograficznego» у 1930-х роках. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк, 2010. Вип. 22. С. 89—94. URL: file:///C:/Users/Admin/Desktop/larmoshuk.pdf (дата звернення 06.03.2024).
 57. Зіневич Є. 100-а річниця Якуба Гоффмана. *Сім днів*. Рівне, 1996. 16 березня. С. 5.
 58. Якуб Гоффман (1896—1964): бібліографічний нарис до 120-річчя від дня народження. *Дослідники Волині. Дати і долі*. Вип. 12. URL: Hofman.pdf. (дата звернення 06.03.2024).
 59. До 125 років від дня народження Якуба Гоффмана. ЦБС м. Рівне. URL: <https://rivnecbs.com.ua/anniversaries/31-do-125-rokiv-vid-dnja-narodzhennja-jakuba-goffmana>. (дата звернення 06.03.2024).
 60. Gargas K. *Hoffman Jakub (1896—1964)*. URL: sylwetki — Hoffman Jakub (1896—1964) (archive.org) (дата звернення 06.03.2024).
 61. Мушировський В. Видатні громадські та культурні діячі краю в дослідженнях Рівненського краєзнавчого музею. *Діячі науки і мистецтва рідного краю у розвитку української національної культури*. Рівне, 1998. С. 62—65.
 62. Гуріна В. Віртуальні виставки РОБ. *Якуб Гоффман (1896—1964) — дослідник Волинського краю*. URL: <http://libr.rv.ua/ua/virt/210/> (дата звернення 06.03.2024).
 63. Гришук Л. *Вулиці Рівного вам розкажуть: бібліографічний покажчик*. Рівне: Рівненська ЦБС, 2008. С. 16.
 64. Кубійович В. Гоффман Якуб. *Енциклопедія Українознавства*. Київ, 1994. Т. 2. С. 420.
 65. Пащук І. *Літературно-краєзнавча енциклопедія Рівненщини*. Рівне: Волинські обереги, 2005. С. 46.
 66. Костриця М. Гоффман Якуб. *Енциклопедія сучасної України*. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. Т. 6: Го—Гю. С. 338.
 67. Охріменко Г. Якуб Гоффман [1896—1964]. *Нариси культури давньої Волині*. Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2006. С. 19.
 68. Ковальський М. Гоффман Якуб. *Острозька академія: історія та сучасність культурно-освітнього осередку*. Остріг: НаУОА, 2019. С. 147—148.
 69. Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1919—1939. *Słownik biograficzny*. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2000. Т. II. S. 227—228.
 70. Śreniowka K. Hoffman Jakub. *Słownik historyków polskich*. Warszawa, 1994. S. 185.
 71. Кінд-Войтюк Н. Джерела з вивчення історії і охорони пам'яток на Волині у 1920-х — 1930-х роках. *Краєзнавство*. Київ, 2019 № 4. С. 134—142. URL: 15-Kind.pdf. (дата звернення 06.03.2024).
 72. Виткалов В. Культурно-мистецька практика Волинського краю в архівних документах та матеріалах: ретроспективний аналіз. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філософія, культурологія, соціологія*. Маріуполь, 2011. Вип. 1. С. 26—33. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/kulturno-hudozhestvennaya-praktika-volynskogo-kraja-v-arhivnyh-dokumentah-i-materialah-retrospektivnyy-analiz-1/viewer> (дата звернення 06.03.2024).
 73. Добровичська В. Періодичні видання волинського воєводства у міжвоєнний період (1921—1939). *Науковий вісник ВДУ імені Лесі Українки: Серія: Історичні науки*. Луцьк, 2000. № 3. С. 86—89.

REFERENCES

- Chartkowski, A. (1930). Encyklopedia of Volynia in 8 scientific works — a useful work of primary school teachers. *Morning express*, 179, 3 [in Polish].
- Kaden-Bandrowski, J. (1931). «Rochnik Volynski». *Gazeta Warszawska*, 195, 1—2 [in Polish].
- (1931). Another golden book of local history «Rochnik Volynski». *Kurjer Warszawski*, 176, 1—2 [in Polish].
- Broda, St. (1937). «Rochnik Volynski» and school needs in terms of taking into account regional material in teaching. *The voice of Volynski's teachers*, 5—6, 81—90 [in Polish].
- Chartkowski, A. (1930). «Rochnik Volynski». *Volyn Land*, 27 (108), 2—3 [in Polish].
- Niec, U. (1938). Scientific movement in Volynia. *Volyn Land*, 1, 168 [in Polish].

- Dublyanskyi, A. (1936, september 13). Volyn society of friends of science. *Ukrainian field*. Lutsk [in Ukrainian].
- (1939). Volyn Bibliography. *Volyn. A social, political and economic weekly*, 9 (322), 2 [in Polish].
- (1935). List of collaborators. *Polish Biographical Dictionary* (Vol. 1). Krakow: Polish Academy of Skills [in Polish].
- Kuchynski, S. (1937). Scientific beginnings in Volyn. *Polish-Ukrainian bulletin*, 36, 403 [in Polish].
- (1936). *Album Index of the Senate and Sejm of the Republic of Poland and the Silesian Sejm. Term 1935—1940*. Krakow: People's Printing House [in Polish].
- Hutsulyak, M. (1976). *About the near from afar (Rivnenska Ukrainian Gymnasium 1923—1939)*. Vancouver: At the author's expense [in Ukrainian].
- Shumovskyi, Yu. (1951). From the history of the Ukrainian Rivne District Museum. *We and the world*. Paris, 7, 44—47 [in Ukrainian].
- Sveshnikov, I. (1974). *History of the population of Subcarpathia, Podillia and Volhynia at the end of the 3rd and the beginning of the 2nd millennium n. e.* Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Sveshnikov, I., & Nikolchenko, Yu. (1982). *Handbook of archeology of Ukraine. Rivne region*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Bukhalo, G. (1991). Our Motherland — Volyn: (to the history of the Volyn Germans of the 14th century — 1940). *Velika Volyn: past and present (theses of the regional scientific conference)*. Rivne [in Ukrainian].
- Kotys, O. (Ed.). (2020). Yakub Hoffman. *In the East of Europe: the interwar prosperity of Volyn*. In O. Kotys. *Burn this book* (Pp. 22—26). Lutsk: blue folder [in Ukrainian].
- Dobrochynska, V. (2004). Volynia pages of activities of the Polish family of Jakub and Jadwiga Hoffmann (1921—1939). *Slavic Herald*, 4, 57—64 [in Ukrainian].
- Hytryi, Ch. (2011). (Ed.). A scientist, a teacher, a sensitive friend — Hoffmann Yakub. *The past of the Rivne region is both distant and near*. In Ch. Hytryi. *Burn this book* (Pp. 232—237). Rivne: DM [in Ukrainian].
- Yarmoshyk, I. (2010). Historical and local studies of (1896—1964) and his pedagogical and organizational activities in the study of Bolin in the 1930s. *Intelligentsia and power*, 20, 240—251 [in Ukrainian].
- Danilicheva, V. (2021). Yakub is a teacher, researcher of Volyn, public figure. *Volyn Monitor*, 6/25, 4—5 [in Ukrainian].
- Danilicheva, V. (1996). On the history of the Polish population in the Rivne region in the 19th and the first half of the 20th centuries. *Scientific notes of the Rivne Regional History Museum*, 1, 52—57 [in Ukrainian].
- Danilicheva, V. (Ed.). (2022). Yakub — teacher, researcher of Volyn, public figure. *Volyn (Rivnenshchyna) is multi-ethnic: History of national minorities*. In V. Danilicheva. *Burn this book* (Pp. 281—285). Rivne: O. Zen [in Ukrainian].
- Buslenko, V. (Ed.). (1996). Yakob Hoffman — Ambassador to the Diet. *Our dear family... Volyn in the destinies of the regions and human documents* (Vol. 2). In V. Buslenko. *Burn this book* (Pp. 272—273). Lutsk: Tower [in Ukrainian].
- Olszewska, M. Polish-Ukrainian relations in Volynia in the years 1921—1939. *Selected problems*. Retrieved From: file:///C:/Users/Admin/Desktop/319-345%20Olszewska.pdf. (Last accessed: 19/03/2014) [in Polish].
- Medrzecki, W. (2005). *Polish intelligentsia in Volynia in the interwar period*. Warszawa: Twarda [in Polish].
- Tersky, S. (Ed.). (2010). Hoffman Yakub. *History of archaeological research and historical local history of Volyn: monograph*. In S. Tersky. *Burn this book* (Pp. 184—185). Lviv: Lviv Polytechnic [in Ukrainian].
- Dmytruk, V. (1997). Yakub Hoffman is a researcher of Volyn in the interwar period. *Volyn Museum: history and modernity (theses and materials of the 1st scientific and practical conference dedicated to the 65th anniversary of the Volyn Museum of Local History and the Kolodyazhne Literary and Memorial Museum of Lesya Ukrainka)*. Lutsk [in Ukrainian].
- Dobrochynska, V. (2002). Local history studies of Polish researchers in Volyn (1921—1939). *Theoretical and applied problems of country studies and local studies (materials of the First All-Ukrainian Scientific and Practical Conference)*. Rivne [in Ukrainian].
- Prishchepa, O. (2002). Yakub Hoffman — organizer of studies of the history and culture of Volyn. *Ethnocultural heritage of Rivne Polissia*. Rivne, 2, 101—103 [in Ukrainian].
- Prokopchuk, V. *Historical local history in the Volyn Voivodeship (1921—1939)*. Retrieved from: <http://dspace.kpnu.edu.ua:8080/jsui/bitstream/123456789/1712/1/istorichne> (Last accessed: 06.03.2024) [in Ukrainian].
- Gurina, V. *Researcher of Great Volyn, who described more than a thousand settlements*. Retrieved from: <https://history.rayon.in.ua/news/358422-doslidnik-velikoyi-volini-iaakii-opisav-ponad-tisiachu-naselenih-punktiv> (Last accessed: 06.03.2024) [in Ukrainian].
- Piotrovska, D. (2006). On the activities of Polish services for the protection of archaeological monuments in Western Ukraine in 1919—1939. *Archaeological research of Lviv University*. Lviv, 9, 67—88. URL: file:///C:/Users/Admin/Desktop/5-24.pdf [in Ukrainian].
- Prishchepa, B. (2008). *Historical local history of Volyn*. Rivne: PP DM [in Ukrainian].
- Prishchepa, O. (Ed.). (2006). *Rivne addresses of Yakub Hoffman*. The streets of Rivne: a look into the past. In O. Prishchepa. *Burn this book* (Pp. 74—76). Rivne [in Ukrainian].
- Mashirovsky, V. (1996). Pages of the history of the Museum. *Scientific notes of the Rivne Regional History Museum*, 1, 7—11 [in Ukrainian].
- Yarmoshyk, I. (2010). The main directions of the historical and regional study of Volynia by Polish scientists in the 1930s. *Volyn historical notes* (Vol. 4, pp. 37—46) [in Ukrainian].
- Ukrainets, A. (1992). Ethnographic studies in Volyn (based on the materials of funds No. 366 and 160 of F. Shtein-

- gel and J. Hoffman). *Past and present of Volyn. Local history: history, achievements, perspectives (theses of the report and announcement of the 2nd regional «Great Volyn» and 6th regional historical and regional conference)*. Lutsk [in Ukrainian].
- Ukrainets, A. (1998). Rivne region in the studies of Polish ethnographers (20—30s of the 20th century). *Slavic Herald. Rivne*, 1, 81—84 [in Ukrainian].
- Polishchuk, Ya. (2009). *Rivne. A journey through the ages: essays on the history of the city*. Rivne: Volynski Oberehy [in Ukrainian].
- Bendyuk, N. Analysis of the history of pysankarst research in southern Volhynia and Ostrozhchyna in particular. *The history of museology, monument preservation, local history and tourism in Ostroh and Volyn*. Retrieved from: 36.pdf (Last accessed: 03/06/2024) [in Ukrainian].
- Martynyuk, V., & Yazevych, I. (2019). From the history of geographical studies of Volyn Polesia in the international period (1921—1939) by Polish scientists. *Slupskie prace geograficzne*, 16, 83—92 [in Ukrainian].
- Kind-Voytyuk, N. (2011). Volyn society of friends of science in the study of the history and monuments of the Volyn voivodship (1935—1939). *Proceedings*, 9/2, 88—90 [in Ukrainian].
- Kind-Voytiuk, N. (2008) Scientific societies of the Second Polish-Lithuanian Commonwealth in the study of the history and monuments of the Volyn Voivodeship (1921—1939). *Local history*, 1—4, 22—27. Retrieved from: 03-Kind-Vityuk.pdf (Last accessed: 03.06.2024) [in Ukrainian].
- Kind-Voytyuk, N. Research of the history and monuments of the Volyn Voivodeship by scientific societies of the Second Polish-Lithuanian Commonwealth in 1921—1939. *Historical studies*. Retrieved from: Doslidzhennia_istorii_ta_pamiatok_Volynskoho_voievodstva_naukovomy_tovarystvamy.pdf (Last accessed: 03/06/2024) [in Ukrainian].
- Poperetska, L (2008). Hoffman Yakub is a researcher of the Volyn region. *Historical and cultural heritage of Dubna: legal, historical, artistic and museum aspects (materials of the scientific and practical conference dedicated to the 15th anniversary of the creation of the State Historical and Cultural Reserve of Dubna)*. Dubno [in Ukrainian].
- Oshurkevich, O. (1992). Ethnographic materials on the pages of the «Volynsky Yearbook» (1930—1939). *Past and present of Volyn. Local history: history, achievements, perspectives (theses of the report and notice of the 2nd regional «Greater Volyn» and 6th regional historical and regional conference)*. Lutsk [in Ukrainian].
- Tatarkin, V. (1993). «Volynsky Yearbook» by Yakub Hoffman is an important source for studying the past of the Volyn region. *Materials of the IV scientific and local history conference «Ostrog on the threshold of the 900th anniversary»*. Ostrig [in Ukrainian].
- Yarmoshyk, I. (2010). Listopadowe (1830—1831) and Sichnewe (1963) Polish uprisings against tsarism in the pages of the magazine «Rocznik Wotyński» (1930s). *History of Ukraine*. Retrieved from: November and January.pdf. (Last accessed: 06.03.2024) [in Ukrainian].
- Zinevych, E. (1997, november 15). Scientific centers in Volyn during the twentieth interwar period (1921—1939). *Seven days*, 8 [in Ukrainian].
- Danilewicz-Zielinska, M. (1996). Overlooked: Memories of Jakub Hoffman in «Rocznik Volynski». *Historical Notebooks*, 117 [in Polish].
- Kondracki, T. (2006). *Polish Historical Society in the years 1918—1939*. Torun: GRADO Scientific Publishing House [in Polish].
- Shvedova-Vodka, H. (1998). Bibliographical works of Yakub Hoffman on the pages of Volynskyi Yearbook (1931—1939). *Bulletin of the Book Chamber*, 11, 27—28 [in Ukrainian].
- Shvedova-Vodka, H. (Ed.). (2011). Bibliographical works of Yakub Hoffman on the pages of «Volynsky Yearbook» (1931—1939). *Theory, history, organization and methodology of bibliography*. In H. Shvedova-Vodka. *Burn this book* (Рр. 378—381). Rivne [in Ukrainian].
- Kulik, L. (1996). Yakub Hoffman and the study of Volyn culture. *A word to young researchers (a collection of materials and theses of the interuniversity scientific-theoretical conference)*. Rivne [in Ukrainian].
- Yarmoshyk, I. (2010). The participation of Volyn researchers in the preparation of the materials of «Polskiego slownika biograficznego» in the 1930s. *Scientific bulletin of Lesya Ukrainka Volyn National University*. Retrieved from: file:///C:/Users/Admin/Desktop/Iarmoshyk.pdf (Last accessed: 06.03.2024) [in Ukrainian].
- Zinevych, E. (1996, march 16). 100th anniversary of Yakub Hoffman. *Seven days*, 5 [in Ukrainian].
- Yakub Hoffman (1896—1964): bibliographic essay for the 120th anniversary of his birth. *Volyn researchers. Dates and fates*. Retrieved from: Hofman.pdf. (Last accessed: 06.03.2024) [in Ukrainian].
- To the 125th anniversary of the birth of Yakub Hoffman*. Central Bank of Rivne. Retrieved from: <https://rivneCBS.com.ua/anniversaries/31-do-125-rokiv-vid-dnja-narodzennja-jakuba-gofmana>. (Last accessed 06.03.2024) [in Ukrainian].
- Gargas, K. *Hoffman Jakub (1896—1964)*. Retrieved from: (archive.org) (Last accessed 06.03.2024) [in Polish].
- Mushirovsky, V. (Ed.). (1998). Prominent public and cultural figures of the region in the studies of the Rivne Museum of Local History. *Activists of science and art of the native region in the development of Ukrainian national culture*. In V. Mushirovsky. *Burn this book* (Рр. 62—65). Rivne [in Ukrainian].
- Gurina, V. *Virtual exhibitions ROB. Yakub Hoffman (1896—1964) was a researcher of the Volyn region*. Retrieved from: <http://libr.rv.ua/ua/virt/210/> (Last accessed 06.03.2024) [in Ukrainian].
- Hryschuk, L. (2008). *The streets of Rivne will tell you: a bibliographic index*. Rivne: Rivne CBS [in Ukrainian].
- Kubiiovych, V. (Ed.). (1994). *Hoffman Yakub. Encyclopedia of Ukrainian Studies* (Vol. 2). Kyiv [in Ukrainian].

- Pashchuk, I. (2005). *Literary and local history encyclopedia of the Rivne region*. Rivne: Volynski oberehy [in Ukrainian].
- Kostrytzia, M. (Ed.). (2006). Hoffman Jakub. *Encyclopedia of modern Ukraine* (Vol. 6). Kyiv: Institute of Encyclopedic Research of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
- Okhrimenko, H. (Ed.). (2006). Yakub Hoffman [1896—1964]. *Essays on the culture of ancient Volyn*. In Okhrimenko H. *Burn this book* (P. 19). Lutsk: Volyn Oblast Printing House [in Ukrainian].
- Kovalskyi, M. (Ed.). (2019). Hoffmann Yakub. *Ostroh Academy: history and modernity of the cultural and educational center*. In M. Kovalskyi. *Burn this book* (Pp. 147—148). Ostrog: NaUOA [in Ukrainian].
- (2000). Deputies and senators of the Republic of Poland 1919—1939. *Biographical dictionary* (Vol. II.) Warsaw: Sejm Publishing House [in Polish].
- Sreniowka, K. (1994). Hoffman Jakub. *Dictionary of Polish historians*. Warsaw [in Polish].
- Kind-Voytiuk, N. (2019). Sources for studying the history and preservation of monuments in Volyn in the 1920s and 1930s. *Local history*, 4, 134—142. Retrieved from: 15-Kind.pdf. (Last accessed 06.03.2024) [in Ukrainian].
- Vytkaľov, V. (2011). Cultural and artistic practice of the Volyn region in archival documents and materials: a retrospective analysis. *Bulletin of the Mariupol State University series: Philosophy, cultural studies, sociology*, 1, 26—33. Retrieved from: <https://cyberleninka.ru/article/n/kulturno-hudozhestvennaya-praktika-volynskogo-kraya-v-arhivnyh-dokumentah-i-materialah-retrospektivnyy-analiz-1/viewer>. (Last accessed 06.03.2024) [in Ukrainian].
- Dobrochynska, V. (2000). Periodicals of the Volyn Voivodeship in the interwar period (1921—1939). *Scientific Bulletin of Lesia Ukrainka State University: Series: Historical Sciences*, 3, 86—89 [in Ukrainian].